Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!






Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

Адрес: Йошкар-Ола, Пограничный урем, 45. „Ямде лий" редакций




Пионерский активым сайлымаш



Йошкар-Оласе 7-ше номеран школышто пионерский активым сайлымаш.

Фото С. Чуршуковын.

Эн сай пионер-шамычым сайлышна

Мемнан отрядысе пионерский актив кодшо тунемме ийыште пашам начар ыштен. Сборым пеш шуэн эртарыме, отрядной пырдыж газетым лукмо огыл. Теният сентябрь тылзыште ик сборат лийын огыл, отряд сайлыме сборлан ямдылалтын огыл. Социалистический соревнований шотлан гына эртаралтын, звеневой вожатый-шамыч шке звенасе пионерыштын кузе тунеммышт верген шинчен шоген огытыл. Южо пионер-шамыч тунемме пашашке серьезно относитлен огытыл. Салланак мемнан отрядыште кок пионер 3-шо классеш кок ийлан кодыныт. Тенийт Коровин Витя, Егоров Геня, Покровский В. да Хабатская Галя уроклан ямдылалтде школыш толмышт дене эре „плохо" отметкым велэ налыныт. А звено да отряд нунылан полышым пуэн шоген огытыл.

Ынде ме у активым сайлен улына: отряд совет председатель Ефремов Леонард, пырдыж газета редактор Тоймыр Валерий, звено вожатый-шамыч — Умов Боря, Большакова Дагмара, Мухлыгина Лидия. Нуно тунеммаштат, чыла пашаштат примерный улыт. Ынде мемнан отряд пашам сайын ышташ тўналеш, манын ўшанаш лиеш. Ме социалистический соревнованийым кумдан шарен, тунемме ийым ик второгодник деч посна пыташ кучедалына. Кызыт октябрь революцийын 23-шо идалык пайремжылан ямдылалтына. Классыштына „Пионер" лўман отрядной пырдыж газета вашке лектеш.

Борисова Ира.

Йошкар-Ола 1-ше номеран школа, 4-ше класс.

Пашам эше сай ышташ тўналына

Ўмаште мемнан отрядысе звено-шамыч пашам сай ыштеныт. Бусыгина Раян звеножо отрядыште эн ончыл звенолан шотлалтын. Нуно тунемме пашаштат, общественный пашаштат моло звеналан сай примерым ончыктеныт. Теният Мемнан отрядысе пионер-шамыч звенон да отрядын честьше верч кучедалыт. Теве Витя Воскресенский, Инесса Бакшеганова эре отлично тунемыт. Мемнан отличник да ударник-шамыч шке сай тунемшаш верч гына огыл, а чыла пионер сай тунемже манын тыршат, шенгелан кодшо йолташыштлан поктен шуаш полшат. Буров Альверт немецкий язык дене, Белова Таня русский язык дене начар тунемыт ыле. Нунылан Бушкова Тамара ден Савосина Леля полшеныт. Ынде Таня ден Альвертат сай тунемыт.

Отрядыштына „Будь готов" отрядной газета лектеш.

Казаринова Валя.

Йошкар-Ола, 7-ше номеран школа, 7-ше класс.

Всесоюзный ял озанлык выставка. „Поволжье" павильон.

Фото С. ШИМЕНСКИЙЫН.

Октябрь революцийын XXIII-шо идалыкшым оборонный значок-шамыч дене вашлийыт

Мемнан школышто тунемше-шамыч Октябрь пайрем марте чыланат кок оборонный значоклан нормым сдатлаш решитлен улыт. Кызыт кружокышто кажне арняште ик гана занятий лиеш, ме тушто нормым сдатлаш ямдылалтына. Ятыр йоча-шамыч кодшо ийыштак „ГСО" ден „ПВХО" значоклан нормым сдатленыт. Теве Якимов Александрын 3 оборонный значокшо, Паймаков Иванын 4 оборонный значокшо уло.

Якимов Коля.

Сернурский район, Кугу-Шокшем НСШ.

* * *

Борисов Арсентийын кызыт кум оборонный значокшо: „ПВХО", „ГСО" да „ВС" уло.

Кызыт Арсентий „ГТО" значоклан нормым сдатла. Октябрь революцийын 23-шо идалыкшым ныл оборонный значок дене вашлиеш.

Тудо оборонный пашан активистше. Ўмаште районный соревнованийыште лўймаш дене первый верым налын. Физкультура дене кўрылтде зaниматла.

Байдуков Володя.

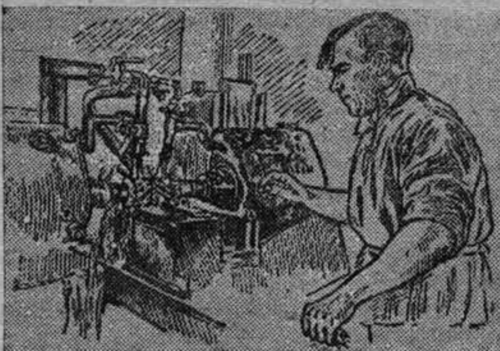
Моркинский район, Шиньшинский средний школа, 7-ше класс.

МЕМНАН ЭЛЛАН МОШТЫШО ЕН-ШАМЫЧ КЎЛЫТ

Изнем годым мый кок теле мучко шочмо Дебри селаште улшо школышко коштым. Но тудо могай школа ыле! Туныктышо — Зарецкий кулакын ўдыржо— да поп мемнам, нужна кресаньык йоча-шамычым —мом шоненыт, тудым ыштеныт. Нуно мемнам кырат, мыскылат ыле, а туныкташ йор ын гаяк туныктен огытыл. Тиде кок теле жапыште мый лудашат тунем шуын омыл.

Тудо жапыште мланем илаш йосо ыле. Тулык ыльым, садлан илыш корным шкаланем муаш логале. Телым мый тунемынам да изамлан полшенам (тудын денак мый илышым), а кеҥеж мучко ӧрдыж ялыште кўтым кўтем але кулаклан батрак шотеш пашам ыштен илем ыле. Мый шуко ойгым чытышым. Пытартышлан, Советский власть лие. Тудо велэ мыланем йол ўмбак шогалаш полшыш.

СССР Верховный Советын государственный трудовой резерв-шамыч нерген Указым лукмекыже, мый шкемын йоча жапем шарналтышым. Если ожнат кызытсе семын теоретический шинчымашым пуышо велэ огыл, но паша ышташ туныктышо, специальностьым пуышо тугай сай школа лиеш ыле гын, мый кузе куанен тунемам ыле! Кызыт школла гыч южышт практический навыкдыме ен тунем лектыт. Мый шонем: угыч ыштыме училище-шамыч шуко тыгай йоча-шамычлан могай кугу пайдам кондат.



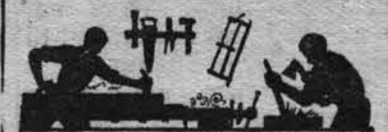
СССР Верховный Совет депутат, орденоносец И. И. Гудов Москвасе Серго Орджоникидзе станкозаводышто фрезеровщиклан паша ыштымыже годым.

Мемнан эллан квалифицированный да моштышо инженер шамыч велэ огыл но грамотный, шке пашаштым сайын шинчыше пашаз-шамычат кўлыт. Паровозым, станокым, машинам моштышо ен-шамыч виктарат гын велэ нуно пашам сайын ыштат. Мый тидым шке опытем гыч палем. Мый шкемын сложный фрезерный станокем дене йӧршын пашам ыштен ом мошто ыле гын, мый эллан нормальный выработка деч 9.000 процентан мировой рекордым пуэн кертам ыле мо? Конечно, уке.

Вот лач тугай моштышо ен-шамычым мемнан эллан угыч почмо ремесленный ден железнодорожный училище-шамыч да фабрично-заводской обучений школа-шамыч лукташ тўҥалыт.

Мый ўшанем: тиде Указым чыла йоча-шамыч куанен вашлийыныт да училище-шамычлашке куанен каят. Вашке мемнан фабрика, завод, шахта, стройка, кўртньӧ корно, корабль-шамычна шўдӧ тўжем дене образованный, квалифицированный пашаз-шамычым налыт.

СССР Верховный Совет депутат И. ГУДОВ.



Григорий Павлович Никитин йолташым Марийский АССР Просвещений Калык Комиссарлан назначитлыме нерген

Марийский АССР Верховный Совет президиумын

УКАЗШЕ

Григорий Павлович Никитин йолташым Марийский АССР Просвещений Калык Комиссарлан назначитлаш.

Марийский АССР Верховный Совет Президиум Председательын заместительже
А. МОСОЛОВА.

Марийский АССР Верховный Совет Президиум секретарь
Г. КАЗАРИНОВ.

Йошкар-Ола, Совет Пӧрт.
1940 ий 16 октябрь.

85

У училищылашке да школлашке тунемаш налме нерген

СССР СНК пеленсе Трудовой Резерв-шамыч Главный Управленийын начальникше Москатов йолташ ремесленный, железнодорожный училищылашке да фабрично-заводской обучений школлашке налмаш нерген 1 №-ан приказым луктын.

Училищылашке начальный школа але средний школын 4 классше деч шагал огыл образованиян, 14—15 ияш ийготан пӧр'ең молодежым налыт.

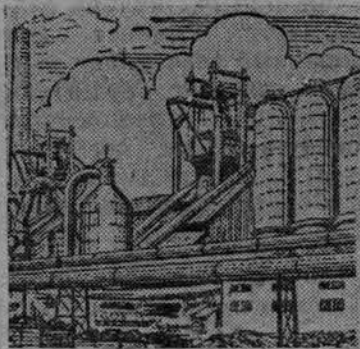
Ремесленный ден железнодорожный училищылашке сложный профессиян пашазе-шамычым ямдылат. Тыште специальный производственный тунеммаш деч посна общеобразовательный предмет - шамычым туныкташ тӱҥалыт. Тунемме кечын кужутшо кечыште 7 час лиеш. Школлаште окса тӱлыде туныкташ тӱҥалыт. Тунемше - шамыч тунемме жапыштышт государство счетеш учебник, учебный пособий-шамыч дене, кочкыш, вургем, спецодежда, белье, обувь дене, а сельский верла гыч да вес олала гыч толшо-шамыч тугак общежитий денат обеспечиватлалтыт. Тунемше-шамыч специальный формым чияш тӱҥалыт.

Железнодорожный училищылашке первый очередь железнодорожник-шамычын икшывыштым налыт.

Фабрично-заводской обучений школлашке образованийым ончыде, 16—17 ияш ийготан пӧр'ең молодежым налыт. Тушто тунемме кечын кужутшо 8 час лиеш. Оксам тӱлыде туныктат. Тунемше-шамыч тунемме жапыштышт государство счетеш кочкыш, белье, спецодежда дене, а иногородный-шамыч тугак общежитий дене обеспечиватлалтыт.

Училище ден школа-шамычым тунемын пытарымек, выпускник аттестатым налеш, тушто шке профессийже дене определенный разрядлан пробым але испытанийым сдатлыме нерген обязательно ончыкталтеш.

Училище да школа-шамычлан государствын элементарный производственный заказше-шамычым шуктен шогаш разрешитлалтеш. Нине заказ-шамычым шуктымаш деч, тугак производстышто тунемме годым тунемше-шамычын ыштыме пашаштлан налме доходын кумышо ужашыже государственный бюджетыш пура, кумышо ужашыже училищын але ФЗО школым шарашлан да тунемше, мастер да преподаватель - шамычым культурно-бытовой обслуживатлашлан кодеш. Моло кодшо оксаже пашам шуктышо тунемше-шамычын кидышкышт пуалтеш.



Сталин лӱмеш Кузнецкий металлургический заводын домнаже.





20 октябрь гыч Москваште Бурят-Монгольский искусствын декадыже тӱҥалеш. Снимкыште: Улан-Уде Государственный музыкально-драматический театрын артисткаже Н. Т. Гармаева „Баир" музыкальный драмыште Булаган рольышто.

У художественный фильм — „Валерий Чкалов"

Шукерте огыл „Ленфильм" студий великий летчик — Валерий Павлович Чкалов нерген художественный фильмым снимаглаш тӱҥалын. Тиде фильмын сценарийжым Г. Байдуков, Д. Тарасов да Б. Чирсков возеныт. Зритель-шамыч фильмыште Валерий Чкаловын мужественный илышыжым, пашажым ужыт. Фильмыште В. П. Чкаловын Сталин йолташ дене вашлиймыже ончыкталтеш. Чкаловын рольжым РСФСР заслуженный артист В. Белокуров модеш. Фильм Ленинградыште, Киевыште, Москваште сниматалтеш.

Юный физик-шамычын олимпиадышт

1 октябрьыште СССР-се чыла школлаште юный физик-шамычын олимпиадышт тӱҥалын. Тудым Н. М. Шверник лӱмеш Центральный детский техничеcкий станций организоватлен.

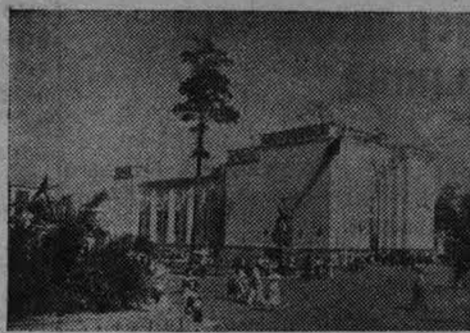
Олимпиадын первый турысо задача-шамычым школлашке колтымо. Йоча-шамыч нине задача-шамычым решитлыш улыт да физика предмет дене туныктышо учительлан 15 октябрь деч вараш кодде сдатлышаш улыт.

Ноябрьыште кокымшо тур, 1941 ий январьыште кумышо тур лиеш.

Кум турыштат задачым эн сай решатлыше-шамыч (сеҥыше-шамыч) премийым налыт.

Осоавиахим 14-ше лотерейын тиражше

1940 ий 26—28 октябрьыште Алма-Ата олаш Осоавиахим 14-ше лотерейын тиражше лиеш. 25. 001. 225 теҥгеаш 410.500 выигрыш модалтеш. Кугу выигрыш-шамыч тыгае лийыт: 4 „ЗИС — 101" легковой автомобиль, 18 „М—1" легковой автомобиль, 75 мотоцикл, 46 пианино, СССР мучко 59 путешествий, 372 велосипед, кок стволан 132 пычал да молат.



15 октябрьыште Всесоюзный ял озанлык выставка петырнен. Снимкыште: „Дальний Восток" павильон.

Бондаревский ден Лилиенталь юный шахматист-шамыч дене модыныт

Тиде кечылаште XII шо Всесоюзный шахматный чемпионатыште первый ден кокымшо верым налше Бондаревский ден Лилиенталь Москвасе пионер пӧртыштӧ юный шахматист-шамыч дене вашлийын модыныт.

Лилиенталь 27 онгаш модын. Тышеч тудо 23 партийым модын налын, 2 партийым модын колтен, 2 партий ничья дене пытен. Лилиенталь деч Толя Туранов ден Геня Политов модын налыныт.

Бондаревский 2 категориян 20 йоча - шамыч дене модын. Модмаш куд час наре шуйнен. Бондаревский 7 партийым модын налын, 7 партийым модын колтен, 6 партий ничья дене пытен.

М. В. Фрунзен колымыжлан 15 ий темме кече вашеш

М. В. Фрунзен колымыжлан 15 ий темме кечылан (1940 ий 31 октябрь) Москваште Йошкар Армийын Центральный музейже кугу пролетарский полководецын илышыжым, революционный ден военный деятельносстьым ончыктышо выставкым ямдылат. Выставкыште Фрунзен фотографийже, документше - шамыч, тудын лично кучылтмо ӱзгарже - шамыч, молат лийыт.

Лондон верч кредалмаш

Германский авиаций Англия ӱмбак кажне кечын тӱжем тонн дене взрывчатый да зажигательный вещества-шамычым кышка. Германия Английын аэродромыштым пытараш, тудын порт ден военный завод-шамычшым шалаташ тырша. Тыге тудо шке войскажым Британский островлашке волтен шындынеже.

Францийын перемирийым заключитлымек, воеватлаш чарнымыже деч вара, Германия ден Италия вашта-реш войнам Английлан шкетланже ышташ логалеш. Войнаште у род оружийым пуртылтыныт. Тиде —авиация. Тудо Британский остров-шамычлан утларак шучко. Авиация английский водный „Мажино линий" ваштареш операцийыште тугай рольым модшаш, могайым сухопутный фронтышто артиллерий модеш.

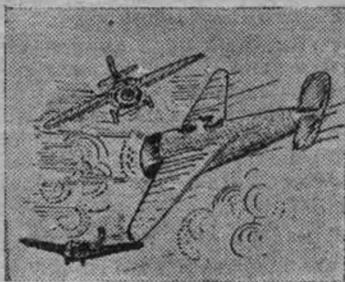
Тале артиллерийский тул противникын укрепленийжым пытара, тудын батарейыштым лыпландара, наступатлыше пехоталан да танклан корным ышта.

Тыгак Английын аэродромышкыжо самолет дене вигак наҥгайыме шуко германский парашютист да войска-шамыч волен шичшаш улыт.

7-ше августышто Англия ваке кугу воздушный налет тӱҥалын. Тиде налет-шамыч эре виянын толыт. Утларак чӱчкыдӧ да виян налет-шамыч Лондон ӱмбак лиедат. Завод, верф, аэродром да илыме квартал-шамыч ӱмбак 1.800 килограмм нелытан бомба-шамыч волен возыт. Тугай бомба волен вочмыжо да пудештылтмыже деч 40 метр келгыт вынемым ышта. Тиде воронка гай вынемыште 15 пачашан пӧрт йомеш.

Германийын самолетшо Англий деч ятыр ганалан шуко гынат, тудо але воздухышто господствым налын ок шого.

Англия, тудын правитель - шамычыштын титакышт дене войналан ямдылалт шуын огыл ыле. Нуно ен кид дене кредалаш логалеш, манын ӱшаненыт. Но Францийым разгромитлыме деч вара Английлан утларак опастность лиймек, военный завод-шамычым самолетым да оружийым ятыр гана шуко лукташ тӱҥалыныт. Англия Германия деч шагал самолетым ыштен луктеш, но тудлан Америка полша: тушечын Английышке самолет, мотор, пушка-шамычым кондат. Германский воздушный атакалан английский истребитель-шамыч веле огыл, но виян зенитный артиллерият сопротивленийым ы ш т а т. Английский авиаций контрударым ышта. Тудо германский олалам, железнодорожный узел ден портшамычым бомбитла. Английыш колтышаш германский войскам, судна-шамычым шалаташ да вӱд йымаке волтен колташ тырша. Ла-Маншын южный серыштыже улшо германский дальнебойный батарей-шамыч ваштареш Дувран кок велыштыжат английский дальнебойный батарей-шамыч улыт.



Противникын вийжым тангастарен ончаш гын, пале, Германия авиаций шотыштыжо Англия деч виянрак. А Англия военно-морской вий шотышто виянрак. Германский командованийын шке войскажым Английыш перебраситлаш тӱҥалмыже годым нуно действийыш кол т а л т ы т, очыни.

Тиде операцийлан кок велымжат пеш кугу куатле вий кӱлыт. Германийлан Английышке сеҥен пурашыже тушко пеш шуко войска, оружий да военный материал - шамычым перебраситлашыже кӱлеш. Адак тудымат мондыман огыл, хотя Английыште Германийысе семын бойлан лӱмын школым пытарше огытыл гынат, но миллионан армий ямде улыт. Английын пурымын успехше пеш кугу вийым кучылтмо дене веле лийын кертеш. Тыште кок-кум корпус нерген гына огыл, а пӱтынь армий нерген ойлалтеш.

Если Германия шыже кечым ончыдеак шке войскажым Британский островлашке колташ тӱҥалеш гын, Ла-Маншыште да тудын ӱмбалныже кугу бой тӱҥалын кертеш.

Лондон верч, Англия верч кредалмаште воздушный, надводный крейсер, миноносец-шамыч, тыгак пеш кугу виян калибран артиллерий-шамыч участвоватлаш тӱҥалыт.

МЫЙЫН ОТРЯД—ДРУЖНЫЙ КОЛЛЕКТИВ

Мемнан отрядыште 42 пионер уло, нуно чыланат 3-шо „Б" классыште тунемыт. Шукышт отличник да ударник улыт. Нуно кодшо тунемме ийыште 2-шо классым ик начар отметка деч посна тунемын пытареныт да чыланат 3-шо классышке вонченыт. Сай тунеммышт да отличный дисциплинышт дене школышто молылан примерым ончыктеныт. Нуно теният сай тунемыт, примерный улыт. Теве Ефремов Толя, Кирялова Настя, Мармышева Лия, Петухова Галя, Бахтиозин Фарик да молат чыла предмет денат отлично тунемыт, отрядын честьшым пионер семын аралат, отличник улыт. Нуно тунеммаште веле огыл, общественный пашашкат активно участвоватлат. Лия отряд советын председательже, Галя „Ленинцы" звенон вожатыйже. Настя „Чапаевцы" звенон вожатыйже.

Мемнан отряд дружный коллектив. Если учительница Мария Степановна иктаж пионерлан замечанийым ышта, иктаж кӧ начар отметкым налеш, але урокышко вараш кодын толеш гын, тиде чыла отрядым волноватла. Нуно шинчат: звено, отряд нимогай фактымат вниманий деч ӧрдыжеш огеш кодо. Теве кодшо тунемме ийын тӱҥалтышыштыже Хорошавин Миша 2-шо „В" классыште тунемын, тудо эре начар отметкым налын, дисциплиным нарушатлен, садлан учительница тудым 1-ий классышке мӧнгеш колтынеже ыле. Мемнан отряд тидым пален налмек Мария Степановна дене кутырен, Мишам 2 шо „Б" классышке, шке коллективышкышт кондаш решитленыт. Нуно шке отличный дисциплинышт дене да сайын тунеммышт дене Мишам перевоспитатленыт. 3-шо классышке Миша ик начар отметка деч посна вончен, кызыт Мишан дисциплиныже отличный, тунеммаште ударник. Тыге нуно ик Хорошавин Мишам веле огыл, Гайнутдинов Мишам да Бусарев Генамат тӧрлатеныт. Кызыт нунынат дисциплинышт отличный, тунеммаште ударник улыт. Гена гын, отрядын горнистше.

Кызыт мемнан отряд III-шо „А" классысе пионерский отряд дене соревноватлен тунемеш. Соревнований результатым палашлан звено вожатый-шамыч кече еда кажне пионерын кузе тунеммышт нерген учетым ыштат



Родионова Аля.

да арня пытымашеш звеневой сбореш обсуждатлат. А октябрь тылзе тӱҥалтыште мемнан отряд отрядной сбореш сентябрь тылзышите пионер-шамычын кузе тунеммышт нерген обсуждатлышна. Тиде сборышто старший пионервожатый Конева Лена Сернурский средний школын обращенийым лудын пуыш. Пионер-шамыч Сернурский средний школын обращенийжым одобрятлышт да 3-шо классым чыланат хорошо да отлично отметка дене тунем пыташ обязательствым нальыч.

Мемнан отряд пашам интересно ышта, йоча-шамыч шке отрядыштым йӧратат. Звеневой сбор интересно да веселан эрта. Сборышто интересный книга - шамычым, „Пионерская Правда" гыч статья-шамычым йӱкын лудына. Йоча-шамыч куштат, мурат, модыт, стихотворений да шутко дене выступатлат. Ик манаш сбор пеш веселан эрта. Сбор лиеш, манын увертарымек, йоча-шамыч кугун куанат, ик пионерат мӧнгӧ каяш ок вашке. Сборышко аккуратно коштыт.

Мемнан пионерский отряд пашаште учительница Мария Степановна пеш активно полша. Кажне сборышто тудо могай гынат интересный рассказым лудеш, капиталистический элласе йоча-шамычын илышышт нерген каласкала, пионер-шамыч дене пырля мура, модеш. Ме Мария Степановнам чыланат йӧратена. Тудо мемнам паша ышташ туныкта, воспитатла.

Ме у пионерский актив сайлымашым эртарен улына, сайлымаш сбор интересно эртыш. Мемнан отряд кодшо тунемме ийыштат пашам сай ыштен, садлан сайлыме сборышто отряд совет председатель Мармышева Лиялан ыштыме паша нерген отчитыватлаш материал ыле. Сборышто моло пионер-шамычат активно участвоватлышт. Пионерский активым тошто составымак сайлыме, нуно пашам сай ыштеныт. Отряд совет председатель Мармышева Лия, пырдыж газета редактор Румянцев Боря, звеновожатый-шамыч: Петухова Галя, Кирилова Насгя, Чербаков Аркаша.

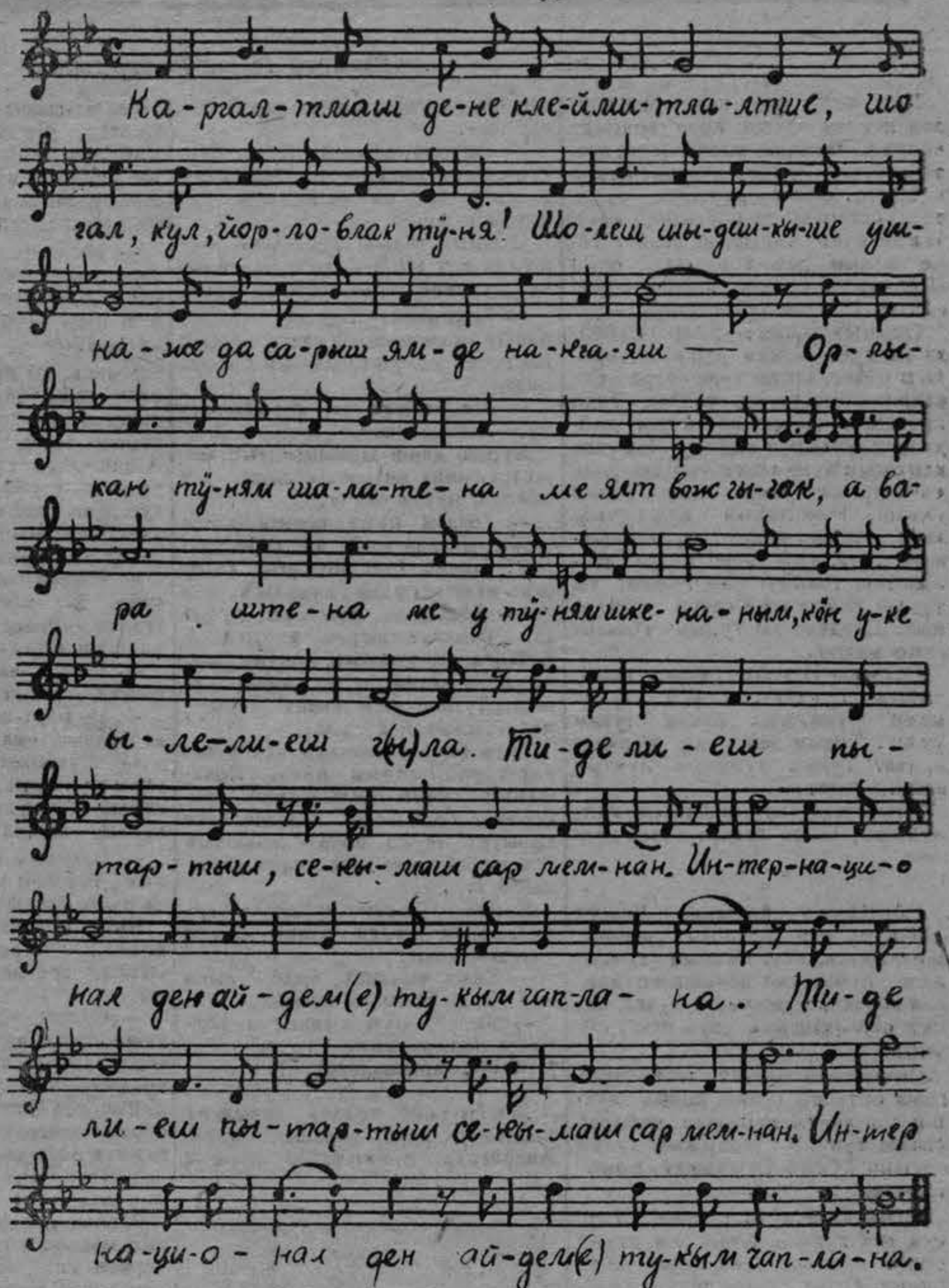
Родионова Аля.

Йошкар-Ола, 4-ше номеран школа. 3-шо классысе отряд вожатый.



Йошкар-Ола 4-ше номеран средний школысо старший пионервожатый Конева Лена 3-шо „Б" класс отрядысе пионер-шамычлан Сернурский средний школышто тунемше-шамычын обращенийыштым лудеш.

Фото М. Чуршуковын.



Каргалтмаш дене клеймитлалтше,
Шогал, кул, йорло-влак тӱня!
Шолеш шыдешкыше ушнаже
Да сарыш ямде наҥгаяш.

Орлыкан тӱням шалалтена ме
Ялт вож гычак, а вара
Штена ме у тӱням шкенаным,
Кӧн уке ыле—лиеш чыла.

Припев:

Тиде лиеш пытартыш,
Сеҥымаш сар мемнан.
Интернационал ден
Айдеме тукым чаплана.

Нигӧ мемнам огеш утаре,
Юмат, кугыжат и героят.
Шкенан кидна ден эрыкнажым
сеҥен ме налын кертына.

Ындырымашым сӱмырал шуашлан,
Да погынам налаш сеҥен,
Те ылыжтыза тул конгадам,
Те кӱртньым таптыза шокшынек.

Припев:

Пашан тӱнясе кугу армийын
Ме, пашаенже-влак гына,
Праван улына кучаш мыландым
Но паразит-влак—нигунам.

Тушман кашакым рашкалта гын,
Куатле кӱдырчӧ шергалт.
Мыланна тугак вет шокшо кече
Йыр тӱҥалеш шогаш волгалт.

Припев:

Тиде лиеш пытартыш,
Сеҥымаш сар мемнан!
Интернационал ден
Айдеме тукым чаплана.

НЕМДАСЕ ЭР

Шулыш эркын умыр йӱдшӧ,
Йӧрышт шӱдыр-шамычат.
Да мала шып Немда вӱдшӧ,
Ок лӱҥгалт пӱнчер парчат.
Вичкыж штор гай тӱтра гочын
Вудакан коеш энгер.
Энгер йырже чаплын шочын
Тул пeледыш[1]). Сылне вер.
Чевер кече чиен кӧржым
Эркын нӧлтӧ пӱнчер вач.
Ший салмала койо йӧршын
Немда вӱд чодра шеҥгач.
Теҥыз гае кумда олык
Кече шокшо ден ыра.
Да лойгалтын пуӓто солык
Шалана йыр ош тӱтра.
А пеледыш чинчылалтын
Вулно пырче гай луж ден
Кайык мурыжо йоҥгалтын
Лым лийде нӧлдер вoктен.
Тугак шып нера пӱнчерже
Тугак тымык йырым-ваш.
А колхозник-влакым эрже
Кынелтен чылам пашаш.

Антонов Ивук,

1940 ий август, Н. Торъял.



[1]) Тул пеледыш—желтый пеледыш.

И. ИПАТОВ



(Умбакыже. Тӱҥалтышыже 46-шо номерыште)

Пушенге-шамыч кокла гыч коклан коклан вочшо кече волгыдо чодра пундашысе мландым ош ласзык-шамыч дене тумыштымыла койыкта. Виктор ден Осып лӱдде эре кӧргышкӧ да кӧргышкӧ каят. Ынде нуно тайылыш волат. Теве нуннын деч тораштат огыл Шопкер ял велыш кайше корно воктен Изылан тумо шога.

Осыпын кочаже—Япар Сайпо ла ты тумо нерген кугу историйым ойлен. Ожно тиде чодра Собачкин помещикын улмаш. Тудо кресаньык-шамычым чыташ лийдымын ындырен ашнен. Ик гана кенгежым Куэр ялысе Изылан лӱман еҥ чодрашке понго погаш толын улмаш, помещикын кӱштымыж дене тудын чодра оролжо-шамыч: „А-а, тый эше чодра шолышташ толынат!" — манын, ты тумын укшешыже сакен пуштыныт. Савдене ты тумым Изылан тумо маныт.

Вот ынде Изылан тумым эртышт, тайылыш волат. Корем серыш миен шумекышт викак тунам ужыт. Тудын дек содор куржын колтат. Тудым тужечын луктын ялыш кондат.

Ятыр жап тыге шонкален киймекыже, Осып ласкан мален колтыш.

* * *

Пӧртӧвчыл йымалне Барсук ала-кузе вер йӱкшым „и-и-ий" шоктыктен, пеш оҥайын кечкыжеш. Кечкыжме почешыже коклан-коклан, пожалысте лукса, манын сӧрвалышыла „ням-ням", оптапта.

Ончычшым Барсук шуэн-шуэн гына оптыш. Тудым почын лукшо ыш лият, варажым чотырак опташ тӱҥале. Ындыжым тудын оптымо йӱкшӧ Осыпымат помыжалтыш.

Осып кынеле да тунамак Барсук дек куржо. Ачаж ден аваже ночеш олыкыш каен ынже керт манын, Осып тудым теҥгече кастене пӧртӧнчыл йымалан петырен улмаш.

Петырымаш гыч лукмылан Барсук чот куанныш. Тӧрштен лектат, кечан кудвечыште йыр кудалыште да почшым пӱтыркален, мыльгыжын, Осыпын йыржe тӧрштылаш тӱҥале. Оҥышкыжо шогалын, умшажым нулалаш тӧча.

— Барсук, Барсук, ме таче тый денет тунам кычалаш каева,— манын, Осып тудын капшым кидше дене ниялткала.

Осып шерге жапым йомдарен шогылташ ыш тӱҥал. Пӧртышкӧ солор куржын пурыш да Барсук ден коктынат мӱшкыр темаш пижыч.

Осып аважын ямдылен кодымо тувыртышым, пӧрӧмӧч ден торыкым кочкеш, а Барсук Осыпын окна гыч кудалтыме шултыш киндым, иктаж-кӧ нальн ынже кае, манын шоныш ыла ӧрдыж велыш ончыштын, вашкен кочкеш.

— Осып, айда вашке! — урем могыр окнашке Викторын кычкыралме йӱкшӧ шоктыш.



Тиде жапыште Осып кочкын темын, каяш ямдылалт шога ыле. Осыпын толмыжо годым йоча-шамыч урем покшелне м тор кечыште ырыктен, Эскывай кугызан ойлымыжым колыштын шинчат ыле.

— Ончыза, ончыза, Осып Барсукшымат конда!—Осыпын миен шумыж деч ончыч ала-кӧн йӱкшӧ шоктыш.

Осыпын толын шумекыже жап шукак ыш эрте: моло йоча-шамычат тунамак чылан погынен шуыч.

— Кугызай, Виктор ден ме Казанга казенныйыш каена,—Осып теҥгече каҥашымыштым каласыш.

— Ме Калмаш ял кӱтыш каена,—манеш Охси.

Кушко каяш шонымыштым моло-шамычат иктышт-весышт деч коклаш пурен ойлат.

— Тендан кудо велыш каяш шонымыланда мый ваштареш ом лий. Только мый вот мом каласем: икте-весыдам кудалтен ида кодо, йолташда ноя гын, вучыза. Чылават пырля коштса. А Казанга казенныйыш коктын гына огыл, а иктаж лу еҥ каяш кӱлеш. Тушко мый шкеат мием,—маве Эскывай кугыза.

Тудо йоча-шамычлан кеч кунамат тӱрлӧ оҥайым ойла. Йоча-шамыч тудын ойлымыжым пеш йӧратен колыштыт. Садлан теве кызытат шуко йоча - шамычын Эскывай кугыза дене пырля кайымышт шуэш.

Кажне тӱшкан кушкыла кайшашыжым пален налын, сайын умылтарышат:

— Каяш чыланат ямде улыда мо?—йодо Эскывай кугыза.

— Ямде!!!—рӱж кычкырал колтышт йоча-шамыч.

— Ну, тарванышна!

* * *

„Ушем вий" колхоз дечын ик километр наре тораште улшо Андреевка приставьыш кайыме



корно ош лум ӱкбалан шем лентым кадыртылын шуен пыштымыла койын кия. Корнын кок могырыштыжо чарныде „ж-ж-ж" шокта. Тиде мӱкш-шамыч шемшыдаҥ пеледышыште мӱйым погат. Корно дене кавдаш йоча-шамыч да ик шоҥго кугыза каят. Шоҥго кугызаже корно гычын кадыргылде ошкылеш. Йоча-шамычше чара йолын улытат, пеш шуэ годым гына ошкылыт. Чарныде иктышт-весышт дене модын, воштылын, кычкырен каят. Шоҥго кугыза деч я шенгелан кодыт, я тудым эртен каятат ваштаредыже таҥасен куржын толыт. Але почшым пӱтыркален, йылмыжым умшаж гыч луктын сакен, шӱлешт-шӱлешт мӧнгеш-оньыш кудалыштше лудо пийым поктен шуаш тӧчен куржыт.

Тиде Эскывай кугыза ден пионер-шамыч йомшо тунам кычалаш каят.

Отня лӱман кӱкшакаш кӱзен шумекышт пионер-шамыч куржмыштым чарнышт. Эскывай кугызан йырже ошкылын, йырымваш куанен овчыштын каяш тӱҥальыч. Копа пундашысе семын йыр-ваш кандашлу километр наре торашке койын шинчыше пӱртысын сӧраллыкше нимогай ойгым шинчыдыме пиалан икшыве-шамычым каласен моштыдымын илышлан чот куанныкта. Чодра, пасу, олык, энер-шамыч нунын шинчаштлан ала-кушко мӱвдӱркӧ-мӱндыркӧ коеш. Теве чыла палыме ял-шамыч: Качмаш, Кӧҥыш, Келтей, Ор'ямучаш, теве адак умбалнак шийла волгалт шинчыше ош Виче вӱд серыште Пураял, Арбан, Ушмен... у-у-у шотленат от пытаре: лыҥ гына койыт.

— Ик арня ончыч гына чыла вере ужаргын коеш ыле, а ынде пасулашке вес тӱсат пурен,—манеш йыр ончыштшыжла Эскывай кугыза.

Чынак, ик арня ончыч такыр пасу гына шем постом шарен пыштымыла койын кия ыле, моло вереже чыла ужаргын коеш ыле. А таче гын, ялт вес тӱрлын коеш: уржа пасу ужар тӱсым шышталге тӱс дене вашталтен, шемшыдаҥ участок-шамыч ош каленкор дене левед пыштымыла койын кият.

— Йыван, ончо, ончо: мемнан ялна, эх, могай сӧралын койын шинча,—Япык Шеҥше ял велыш кидшым шуялтен ончыктыш.

— Чынак, ялт ола гаяк койын шинча,—маныт молышт.

— У пӧрт-шамыч ший орала волгалтыт,—манеш Семен.

— Путыракшым имне вӱта, ушкал, шорык, сӧсна ферма ден кайык ферма-шамыч нимо деч сай койыт,—шокта Таньыла.

— Школым ончыза, те! Школым! Тудо эн кугун коеш. Ончыза тудо могай йылгыжалтеш!

Чыланат иктышт - весышт деч коклаш пурен ойлаш тӧчат. Шкешт эре ошкылыт да ошкылыт.

— Советский власть лийме дене гына тыгай чапле сурт - шамыч ышталтыныт да шийла волгалтыт, эргым-шамыч. Советский власть лийме деч ончыч, тыгай чапле суртна лиеш манын шонымаш мемнан гайыжын омешнажат кончен огыл,—Эскывай кугызат йӱкым лукто.

Революций деч вара латкок ий гыч ялешна колхозым почна. Колхознам ме „Ушем вий" манын лӱмдышна. Колхозна ий гыч ийыш вияҥе: шурвына чот шочаш тӱҥале, мӱкшнат шукеме, вольыкнат шуко лие. Кызыт мемнан фермылаште ушкална кок шӱдӧ кандашлу вуй, шорыкна вич шӱдӧ кумло вуй, сӧснана выл шӱдӧ коло вуй улыт гын, тидым шуко манаш огеш лий. Вольыкым эше кок кум гана шукемдаш кӱлеш,— манын Эскывай кугыза мутшым кошартыш.

Кӱкшакам волаш тӱҥалмекышт нунын шинча ончалтышышт пел километр наре тораште моткоч кугун шарлен кийше чодра ӱмбаке виктаралтыч. Чодра путырак кугу: мучашыжат огеш кой. Тудо Виче вӱдым эртен, умбаке ала-кунар шӱдӧ километрыш шарлен кая. Теве чодра тӱр деч шӱдӧ метр наре велэ лиеш, пиштер кокласе олык покшелне пӧрт койын шинча. Тудо вич шӱдӧ кандашлу омарташте илыше миллион дене мӱкш шамыч чарныде згат, отар ӱмбалне поран гай койыт. Теве адак изиш умбалнырак чодра покшелсе олыкышто кугу сарай да пӧрт коеш. Тидыжат „Ушем вий" колхозын ушкал фермыже.

(Мучашыже вес номерыште).

ЧЫЛА НЕРГЕН КӰЧЫКЫН

● Инлийыште 350 миллион еҥ кокла гыч 290 миллион еҥже чара йолын коштыт.

● Суртышто ашныме первый кайыклан комбо шотлалтеш.



Шахматым кӧ шонен луктын

Шахмат пеш шукертак лектын. Мемнан эра деч ончыч 3-шо курымыштак Индийыште „чатуранга" лӱман военный модыш кумдан шарлен улмаш. Лач тиде модыш гычак кызытсе шахматный модыш тӱҥалын. Индийский шахмат дене модмо правило-шамыч кызытсе деч чот ойыртемалтыт: мутлан, слон йожек кумышо клеткыш велэ, а ладья викак кумышо клеткышке велэ коштыныт. Коктын огыл, а нылытын модыныт.

VII—X курымлаште араб-шамыч шахмат модышышко шуко у правилым ешареныт. Нуно шахматым „шатрандж" маныт улмаш.

Ындыже коктын велэ модыныт. Тунамак фигура-шамыч кызытсе семынак шогат улмаш. Посна фигура-шамычын коштмышт велэ кызытсе деч ойыртемалт шогеныт: рокировка уке улмаш, пешка тӱҥалтыш ходым ик клетка гоч ыштен кертын огыл, молат.

Араб-шамычын композицийышт чот вияҥын улмаш. Шукерте ожвысо шуко арабский шахматный задача-шамыч кызыт мартеат аралалт кодыныт. Тиде задача-шамычым нуно „мансуб" маныт улмаш.

Шуко арабский поэт-шамычын произведенийлаштышт шахмат нерген ойлымым верешташ лиеш. Тиде раш ончыкта: араб-шамыч коклаште шахмат дене модмаш чот шарлен улмаш.

Араб-шамычым ужын, Европыштат шахмат дене модаш тӱҥалыныт. Тыштыже тиде модыш утларакше придворный да рыцарь-шамыч коклаште шарлен улмаш. Эн чотшо шахматым военачальник-шамыч да аристократ тӱшка йӧратеныт. Модмо правило-шамыч эркынэркын вашталт толыныт. Пешкылан тӱҥалтышыште ик ганаште 2 ходым ышташ „разрешитленыт", а корольлан "тӧрштaш"—рокировкым ышташ „эрыкым" пуэныт.

Пеш шуко жап тӱрлӧ калык-шамыч шахмат дене шке семынышт модыныт. XVIII курымышто велэ пӱтынь тӱнялан шахмат дене модмо ик пеҥгыде правилым ыштеныт. Тиде правило-шамыч кызытат тугак кодыныт.

Тунамак шахматный теорий ышталтын. Шахмат нерген лӱмын литература лектедаш тӱҥалын.

Шукеш огыл шахмат дене аристократ-шамыч велэ огыл, молат, утыр шукырак да шукырак еҥ-шамыч модаш тӱҥалыныт. Но кумда калык масса деке шахмат шуын огыл.

Мемнан элыште велэ Октябрьский социалистический революцийын сеҥымекыже шахмат нигунамсе деч шарлыш да калыкын йӧратыме модышыже лие.

* * *

Вес номер гыч ме шахмат дене модмо правило-шамыч нерген да шахматвый задача-шамычым печатлаш тӱҥалына.



Нушшо кол

Индийыште кукшу мланде ӱмбачын нушкын коштшо кол ила. Тиде вушшо анабас — 20 сантиметран даже утларак кужытан. Анабас илыме пӱя кошка гынат, кол-шамычше огыт коло. Нуныв кокла гыч южышт пӱя пундашысе шудо коклаш уралт возытат, тушто вӱд уэш тем-



мешке кият, а молышт серыш нушкын лектытат кугу вӱдан вес пӱям кычал каят.

Шкенжын пеҥгыде шулдыржо-шамыч дене шудеш пижедылын, кол шудо мучко вушкеш.

Индийыште илыше - шамыч вушшо колым моштен кучат. Пӱа кошкымек, вуно кол кучаш каят. Только сетка олмеш нуно кольмым налыт да вушшо кол-шамычым кӱнчев луктедат.

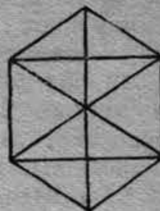
УРОК ДЕЧ ВАРА

Задача-шамыч

Кугурак ӱдыр ойла:
— Мыйын шольым-шамыч шӱжарем-шамыч нарак улыт.
Кугурак изаже ойла:
— Мыйын шӱжарем - шамыч шольым-шамыч деч кок гана шукын улыт.
Ешыште кунар изи рвезе да изи ӱдыр-шамыч ыльыч?

* * *

Карандаш нӧлталде, ик линий гыч кок гана кайыде тыгай фигурым ышташ кӱлеш.
Кузе ыштыман?



КУЗНЕЦОВ АЛЕКСЕЙ колтен. Моркинский средний школа

ТӦРЛАТЫМАШ

„Ямде лий" газетын 46-шо номерыштыже 4-ше страницысе „Дружба нерген" статьян 2-шо колонкышто, кӱшычын тыге лудман: „... капиталистический обществын заковжым тӱжвак лукташ да у коммунистический обществым ышташ".

Редакций.

Отв. редактор— П. А. КЛЮКИН.